

Dwergmuis

Micromys minutus

De dwergmuis is Europa's kleinste knaagdier. 's Zomers is de vacht aan de bovenkant geel- tot roestrood, 's winters is alleen de onderrug roestrood, de rest is dan geelbruiner van kleur. Bij jongen is de rugzijde grijsbruin. De onderkant is steeds wit of vuilwit. Door de stompe snuit lijkt de dwergmuis op een woelmuis. De oren zijn relatief klein en steken maar nauwelijks buiten de vacht uit. De ogen zijn klein. De kop-romplengte is maximaal 8 cm, de weinig behaarde staart is iets korter en wordt als een grijpstaart bij het klimmen gebruikt. De dieren zijn niet zwaarder dan 11 g (BÖHME 1978).

Door de lage dichtheden en hun leven in hoge vegetaties zijn dwergmuizen vaak moeilijk waar te nemen. In de winterperiode zijn ze ook overdag actief, 's zomers voornamelijk 's nachts (HARRIS 1979). De omvang van de leefgebieden verschilt sterk naar gelang de aard en hoogte van de vegetatie. Gemiddeld beslaat een leefgebied circa 400 m². Per jaar kunnen er 2-4 worpen zijn, met gemiddeld vijf jongen. Aantallen in de herfst kunnen zowel lokaal als door de jaren heen sterk fluctueren; dichtheden van meer dan 200 dieren per ha zijn bekend (TROUT 1978).

Leefomgeving

De dwergmuis leeft 's zomers vooral in moerassen en eutrofe verlandingszones met een gesloten hoge vegetatie van onder meer riet en zeggen, ook in hooilanden en tarwe- en haverakkers, maar ook wel in heggen, braamstruwelen en zelfs in een hoge kruidlaag van bossen. De bolvormige, 6-10 cm grote nestjes van vers blad worden vastgemaakt aan verticale stengels, soms op wel 1,3 m hoogte, waardoor periodieke overstromingen kunnen worden overleefd. In frequent gemaaide of begraasde vegetaties komt de soort amper of niet voor. In de winter leven dwergmuizen op of onder de grond, waar ze winternesten maken. De vochtige biotopen worden dan verlaten en de dieren trekken naar drogere gebieden (BÖHME 1978, MOSTERT 1993).

Voedsel

Het menu bestaat vooral uit bessen en fruit en zaden van grassen en graan, maar ook allerlei insecten zoals rupsen en sprinkhanen, incidenteel ook eieren van kleine zangvogels. In de winter bestaat het menu vooral uit zaden, aangevuld met insecten uit de strooisellaag. Soms worden

▲ Dwergmuis.
Foto: Wesley Overman.
Harvest mouse.

dode muizen gegeten en bij voedselschaarste komt kannibalisme voor (HARRIS 1979).

Areaal

Dwergmuizen komen globaal voor tussen 50 en 60°NB, oostelijk tot in Japan en Vietnam (CARLETON & MUSSEY 2005). In Europa ontbreekt de soort in IJsland, Schotland, Ierland en grotendeels in Noorwegen en Zweden. De zuidgrens loopt van de Pyreneeën tot de Kaukasus. In Europa komen ze niet boven 1700 m voor (SPITZENBERGER 1999).

Voorkomen in Nederland

Prehistorie

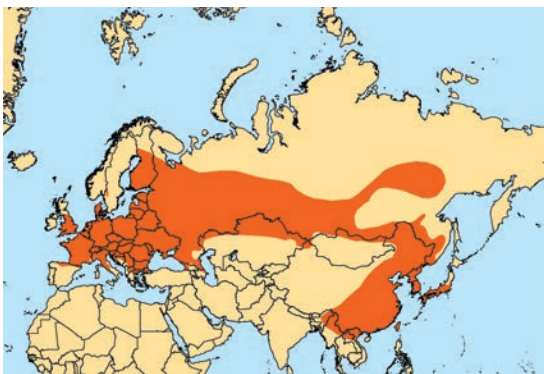
De dwergmuis is hier al aanwezig in het Neolithicum, circa 3500 voor Christus, getuige de vondst van resten bij een opgraving bij Schipluiden (ZH) (ZEILER 2006B). Ook zijn er vondsten uit het laatste deel van de Vroege Bronstijd bij Schagen (NH) (ca. 1800 v.Chr.) (ZEILER ET AL. 2007) en de Romeinse tijd bij Valkenburg (ZH) (150-250 n.Chr.) (LAARMAN 1987). Waarschijnlijk is de dwergmuis sinds het Neolithicum steeds in Nederland aanwezig geweest.

Historische gegevens tot 1946

Er zijn dwergmuisresten uit de vijftiende en zeventiende eeuw gevonden bij archeologische opgravingen. De eerste schriftelijke vermelding van het voorkomen in Nederland, onder andere in Friesland en bij Scheveningen (ZH), stamt uit 1822 (NICATUS 1822). In de negentiende en twintigste eeuw kwam de soort bijna overal in Nederland voor; Schreuder (1945) noemde naast het veelvuldige voorkomen op akkers in Noord-Nederland echter expliciet het ontbreken op de Waddeneilanden. Dwergmuizen zijn in staat om gebieden snel te koloniseren. De eerste vijf jaar na droogvallen van de Noordoostpolder in 1942 kwam de dwergmuis daar massaal voor in rietruigten (HAECK 1969A).

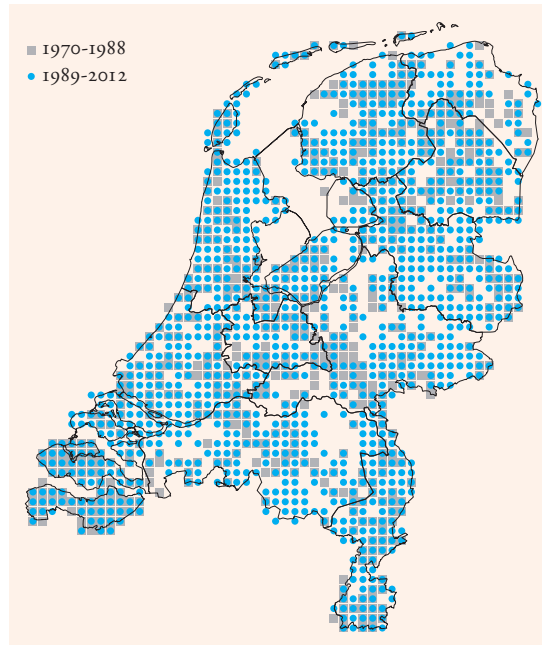
Periode 1946-1969

Tot 1956 waren er geen meldingen van dwergmuizen op de Waddeneilanden, maar in dat jaar was er een braakbaldvondst op Texel. Omdat de aanwezigheid daar niet bekend was, werd aangenomen dat de dwergmuis elders door een uil was gevangen (VAN LAAR 1960). In 1964 werd de

Dwergmuis.
Foto: Carola van den Tempel.
Harvest mouse.

dwergmuis hier voor het eerst levend gevangen (VAN WIJNGAARDEN 1965). Waarschijnlijk was de soort meegekomen met stro waarmee bloembollenvelden worden afgedekt. Begin jaren 1960 werden op Ameland enkele braakbalvondsten gedaan (VAN WIJNGAARDEN 1964), maar geen levende exemplaren gevangen. In 1968, het jaar dat Zuidelijk Flevoland droogviel, werden daar dwergmuizen gevangen (HAECK 1969A) en in braakballen van kerkuilen en velduilen was de dwergmuis de meest algemene soort.

Periode 1970-1988

De dwergmuis werd in deze periode op veel plaatsen aangetroffen, behalve in uitgestrekte bosgebieden. In 1982 werd hij gevonden op Terschelling (NABER 1982) en Ameland (SCHARFF & WEISZ 1983), zelfs op kwelders en slikken, maar nog niet op Vlieland en Schiermonnikoog. Ook ontbrak hij op de eilanden in het Grevelingenmeer, terwijl er van Tiengemeten en Goeree-Overflakkee alleen enkele braakbalvondsten bekend waren (MOSTERT 1993).

Dwergmuis in nest.
Foto: Theo Douma.
Harvest mouse in nest.

Periode 1989-2012

Er zijn in deze periode veel meldingen uit voorheen 'witte gebieden', zoals delen van Noord- en Zuid-Holland, Salland en de Achterhoek, vooral als gevolg van beter onderzoek. In 1999 werd een braakbalvondst gedaan op Schiermonnikoog (LA HAYE & DE JONG 2003) en in de winter 2000/01 werd de aanwezigheid op zowel Vlieland als Schiermonnikoog vastgesteld. Uit sommige bosrijke gebieden, zoals op de Veluwe en in Noord-Brabant, is de dwergmuis (nog) niet gemeld.

Verandering en oorzaken

Doordat dwergmuizen moeilijk zijn te vangen, ontbreken goede gegevens over de aantallen en de ontwikkelingen daarin. De meeste waarnemingen betreffen nesten, daarna resten in braakballen, gevolgd door vangsten en doodvondsten.

Bedreigingen en bescherming

De dwergmuis is geen bedreigde soort, hoewel hij maar op weinig plekken algemeen is. Overjarige ruigtevegetaties lijken wel schaarser te worden, hetzij door gebrek aan natuurlijke dynamiek of doordat ze worden omgezet in intensief gemaaid en begrast grasland. Voor deze klimmende soort is het goed denkbaar dat kleine leefgebieden hierdoor geïsoleerd en uiteindelijk leeg raken. Van schade aan landbouwgewassen is in Nederland nu geen sprake meer. Er worden tot nu toe geen specifieke beschermingsmaatregelen getroffen.

Mark Zekhuis

SUMMARY

Harvest mouse *Micromys minutus*

The harvest mouse is found throughout the Netherlands, but is common in only a few places. It is absent from major forest areas such as the Veluwe and parts of Noord-Brabant. In summer, harvest mouse is found in humid biotopes such as reed marshes and meadows, as well as in thickets and hedgerows. It constructs spherical nests attached to stems well above the ground. Harvest mice overwinter in drier grounds, building winter nests above or below the ground. Not much is known about population numbers or trends.